

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Лещук Г.В.

Труднощі становлення особистості у нестабільному суспільстві виводять на перший план проблему вивчення соціалізації як соціально-педагогічного явища. У статті проаналізовано соціалізацію як соціально-педагогічну категорію, проаналізовано основні підходи до визначення поняття «соціалізація», охарактеризовано основні типи соціалізації. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні процесу соціально-педагогічного керівництва процесом соціалізації особистості на різних вікових етапах розвитку людини.

Ключові слова: соціалізація, становлення особистості в суспільстві, види соціалізації.

Актуальність теми дослідження. Соціалізація – це процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в результаті якого відбувається її соціальна адаптація. Соціалізація визначається характером самого суспільства, його характеристиками та потребами. Із змінами у соціумі трансформуються критерії та норми життєдіяльності людини, а також умови її творчої самореалізації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження змін, які характеризують процес соціалізації, визначення конкретних чинників, умов та соціальних суперечностей, які визначають специфіку становлення особистості як члена суспільства.

Вагомий вклад у дослідження проблем становлення особистості та її соціалізації внесли учені Т.Алексєєнко, Є.Ануфрієв, Л.Буєва, І.Ватін, І.Ведін, М.Глухова, С.Гольдентріхт, Г.Смирнов, М.Лукашевич, А.Мудрик та інші.

Мета статті: розкрити особливості соціалізації як соціально-педагогічної категорії.

У гуманітарні науки термін «соціалізація» прийшов з політекономії, де вживався у значенні «усуспільнення землі, засобів виробництва». Популяризатором терміна «соціалізація» стосовно людини є американський соціолог Ф. Гідінгс, котрий у 1887 р. у праці «Теорія соціалізації» вжив його в значенні, близькому до сучасного, – «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людини до соціального життя» [9].

Теорія соціалізації бере початок із робіт французького соціолога та соціального психолога Г. Тарда. На думку цього дослідника, основне значення має копіювання, або наслідування, яке існує у формі звичаїв, традицій, моди, в результаті якого виникають суспільні цінності та норми, а індивіди, засвоюючи їх – соціалізуються, іншими словами, пристосовуються до умов суспільного життя та проходять процес інтеріоризації – формування внутрішньої структури людської психіки шляхом переведення елементів зовнішнього світу у внутрішнє «я» особистості. Результатом інтеріоризації і є сформована індивідуальність [1; 13].

У процесі розвитку наук про людину сформувалася сукупність поглядів на соціалізацію, що об'єднувала ідеї нерозривного зв'язку соціалізації з освітою та вихованням; її зв'язку з адаптивними процесами; уявлення про соціальні контакти як один із змістовних аспектів соціалізації, про значення самосвідомості, соціальної орієнтації та розвитку мови для ефективної соціалізації. У контексті цих ідей соціалізація розглядалася як набуття людьми соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей.

Активно поняття «соціалізація» почало вживатися починаючи із 40-х рр. XX ст. в роботах американських дослідників А.Госліна, І.Толмена, Є.Маккобі, проте осмислення проблеми соціалізації почалося задовго до поширення відповідного терміна. Питання про те, яким чином людина стає компетентним членом суспільства, завжди було в центрі уваги філософів, письменників, а в останній третині XIX ст. почало інтенсивно досліджуватися соціологами і соціальними психологами. До утвердження теорії соціалізації відповідні дослідження відбувалися в рамках традиційних проблем людинознавства. З появою в науковому обігу поняття «соціалізація» сталася переорієнтація цих робіт у нове русло, і до середини XX ст. соціалізація перетворилася в самостійну міждисциплінарну галузь досліджень.

З кінця 60-х рр. XX ст. проблема соціалізації знову набуває актуальності і привертає увагу науковців. Зокрема, представники біхевіоризму трактують соціалізацію, як процес соціального виховання; представники гуманістичної психології розглядають соціальне становлення і розвиток як самоактуалізацію Я-концепції; у структурно-функціональному напрямку американської соціології процес соціалізації розкривається через процес адаптації, пристосування до культурних, психологічних і соціальних факторів навколишнього середовища.

На сучасному етапі загальні проблеми соціалізації та її окремі аспекти вивчають філософи, етнографи, соціологи, психологи, кримінологи і представники інших наук.

У сучасній науковій літературі існує досить широкий набір визначень соціалізації, які різняться залежно від розуміння їхніми авторами сутності й структури особистості як психосоціогенної істоти. Більшість визначень цього поняття містить загальне положення про те, що сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду, але розуміння змісту цього досвіду, його структури, засобів і порядку засвоєння істотно відрізняються.

Отже, соціалізація (від лат. *socialis* – суспільний) – це:

- процес, в ході якого дитина поступово перетворюється на особистість, яка розуміє і саму себе і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився;
- процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально-значущі риси особистості;
- процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості;
- процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин;
- процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в даному суспільстві;
- способи формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям; процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі [1].

Одним із найбільш повних може вважатися визначення соціалізації особистості в інтерпретації М. Лукашевича: це «процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку» [6, с.113; 12].

Таким чином, соціалізація особистості є специфічною формою набуття нею тих суспільних цінностей, що існують в усіх сферах суспільного життя. Основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо. Індивід соціалізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізацію особистості можна розглядати як перехід від індивідуального до соціального. Водночас соціалізація передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює існуючі цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормально-го функціонування та розвитку.

Процес, зворотний соціалізації, називається *десоціалізацією*. Внаслідок нього людина може частково або повністю втратити

засвоєні норми і цінності. Це може бути зумовлено ізоляцією людини, уніфікацією, обмеженням спілкування та можливостей для підвищення культурного рівня та ін.

У перехідних суспільствах часто простежується явище *ресоціалізації* – докорінної зміни соціального середовища, яке зумовлює необхідність особистості пристосуватися до нових соціальних обставин, норм і цінностей. Це болісний процес, який нерідко вимагає цілковитої зміни поглядів на суспільство, переоцінки життя, руйнування попереднього світорозуміння, розриву з традиційними культурними цінностями, необхідності брати на себе незвичну соціальну роль тощо [8, с.47].

Аналіз різних підходів до розуміння сутності соціалізації свідчить, що всі вони так чи інакше тяжіють до одного з розуміння ролі самої людини в цьому процесі.

Перший підхід передбачає пасивну позицію людини в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядає як процес її адаптації до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до притаманної йому культури. Цей підхід може бути названий *суб'єкт-об'єктним* (суспільство – суб'єкт впливу, а людина – його об'єкт). Основоположниками даного підходу є французький вчений Е. Дюркгейм і американський Т. Парсонс [9; 14].

Прихильники другого підходу виходять з того, що людина активно бере участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, а й впливає на життя, що її оточує, виявляє творчу ініціативу. Цей підхід можна визначити як *суб'єкт-суб'єктний*. Його основоположниками вважаються американці Ч. Кулі і Дж. Герберт Мід [9; 14].

Грунтуючись на суб'єкт-суб'єктному підході, соціалізацію можна трактувати як розвиток і самозмінювання людини в процесі засвоєння і відтворення культури, що відбувається у взаємодії людини із стихійними, відносно спрямовуваними і цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх вікових етапах.

Слід зауважити, що аж до 60-х рр. ХХ століття, говорячи про соціалізацію, вчені зазвичай мали на увазі розвиток людини в дитинстві, підлітковому віці та юності. Лише в останні десятиріччя дослідники наблизилися до розуміння соціалізації як процесу, характерного для дорослого віку і навіть старості. Соціалізацію як процес, що триває все життя, одним із перших описав О. Брім. Соціалізація дорослих, на його думку, відрізняється від соціалізації дітей тим, що вона націлена на зміну поведінки в новій ситуації, тоді як у дітей акцент робиться на формуванні ціннісних орієнтацій. Крім того, дорослі, покладаючись на свій соціальний досвід, здатні оцінювати норми і сприймати їх критично, а діти – лише засвоювати їх. І нарешті, соціалізація дорослих допомагає дітям набутти потрібних навичок (часто конкретного характеру), а соціалізація дітей пов'язана значною мірою з мотивацією.

Таким чином, соціалізація триває упродовж усього життя людини, поділяючись на *первинну* (соціалізація дитини) та *вторинну* (соціалізація дорослих). Це відбувається тому, що умови життя людини, а отже, і вона сама, постійно змінюються, вимагають входження у нові соціальні ролі та змін статусу, інколи докорінних. Але якщо під час соціалізації дитини головною для неї є соціальна адаптація (пристосування до суспільного середовища), то для соціалізації молоді і навіть соціально зрілої людини основну роль відіграє інтеріоризація.

Виділяють такі види соціалізації:

- ейкуменна соціалізація,
- соціально-побутова соціалізація,
- мезосоціалізація,
- економізація,
- політизація,
- етнокультурна соціалізація [11].

Ейкуменна соціалізація – це становлення людини в певному природному середовищі, засвоєння і реалізація нею певних програм взаємодії з природою, формування певного типу свідомості, а також відповідних форм і методів життєдіяльності. Ейкуменна соціалізація є базовою і визначає всі інші види соціалізації.

До основних *структурних елементів* ейкуменної соціалізації входять:

- а) відношення до неживої природи;
- б) відношення до рослинного світу;

в) відношення до тваринного світу і його найвищої форми – людини;

г) відношення до оточуючого космосу.

Серед основних *видів ейкуменної соціалізації* можна виділити такі:

- а) державна,
- б) громадська,
- в) сімейна,
- г) індивідуальна.

У процесі ейкуменної соціалізації молоді можна виділити два основних *етапи*: репродуктивний, підготовчий і етап продуктивний, самодіяльний. Перший етап, як правило, співвідноситься із старшим підлітковим віком, а другий – із власне молодим віком.

Сімейно-побутова соціалізація – конкретно-історичний процес становлення та розвитку людини в інфрасферах батьківсько-материнської а також власної молоді сім'ї, що є процесом реалізації певних соціальних програм, форм і методів життєдіяльності [11, с.128]. Сім'я є базовою ланкою суспільних відносин, саме в сім'ї більшість людей проходить свої перші вікові стадії розвитку, зокрема, підлітковий вік та юність.

Виділяють три основних види діяльності, спрямованої на формування особистості: 1) діяльність державних, недержавних та громадських організацій; 2) діяльність власне сім'ї, батьків; 3) діяльність самих індивідів стосовно власного становлення і розвитку. Батьківська сім'я відіграє визначальну роль в суспільному становленні молоді, тобто в мезосоціалізації.

Мезосоціалізація – процес становлення і розвитку людини в інфрасферах охорони здоров'я, виховання і освіти, побуту, вільного часу, в яких поетапно реалізуються певні програми, відповідні форми і методи життєдіяльності. Від мезосоціальної сфери залежать процеси формування людини уявлені в економічній, політичній, етнокультурній сферах.

Під *економізацією* людини розуміють освоєння нею певних професій і спеціальностей, її систематичну участь у виробництві матеріальних чи духовних цінностей.

Виділяють три *види діяльності* молодих людей у сфері економіки, у процесі якої якої відбувається економізація: 1) державна; 2) суспільна, підприємницька; 3) індивідуальна.

Політизація – сукупність таких форм діяльності, в результаті яких індивід засвоює політичну культуру, стаючи політичним суб'єктом. Тобто політична соціалізація – це процес входження молоді в політичне життя суспільства, що передбачає оволодіння певними політичними цінностями, нормами, зразками поведінки. Політично соціалізуватися – означає вчитися ставати активними учасниками політичного життя, формувати політичну свідомість і самосвідомість, оволодіння демократичними цінностями.

Виділяють два *етапи* політичної соціалізації – первинну і вторинну. Первинний етап – це сприйняття людиною політичних категорій. У ньому виділяють чотири *аспекти процесу соціалізації*:

- безпосереднє сприйняття дитиною політичного життя, отримання інформації через своїх батьків;
- персоналізація політики, в ході якої політичні фігури стають певними зразками;
- ідеалізація цих політичних образів;
- інституалізація – ускладнення політичної картини і перехід до самостійного сприйняття політики.

Особливість первинної політичної соціалізації полягає у тому, що молоді необхідно адаптуватися до політичної системи, до норм поведінки, ще не розуміючи їх сутності.

Вторинна політична соціалізація характеризується тим, що цей етап пов'язаний з розширенням самостійного політичного досвіду молоді людини, її вмінням продукувати індивідуальні політичні судження, переробляти отриману інформацію, формувати позиції. У ході вторинної політичної соціалізації особа здатна протистояти тиску і виражати свою здатність мати свою точку зору та ідейну позицію. Політизація виражає самокорекцію людини в процесі засвоєння політичних цінностей.

Інститутами політизації виступають усі політичні і громадські організації, які складають політичну систему суспільства, всі органи і механізми влади. Результатом політичної соціалізації стають зрілі індивіди, які не є підвладними політичним коливаним

ням і здатні без сторонньої допомоги прийняти рішення.

Етнокультурна соціалізація – це засвоєння здатності до збереження національної культури, відтворення традицій, підтримка міжнародного спілкування і збагачення культур. Зміст етнокультурної соціалізації молоді полягає, насамперед, у вивченні рідної мови. Далі йде засвоєння основ національної культури і використання її на практиці.

Отже, сутність соціалізації полягає в тому, що в її процесі людина формується як член того суспільства, до якого вона

належить. Е. Дюркгейм, котрий одним із перших звернув пильну увагу на проблему соціалізації, підкреслював, що будь-яке суспільство прагне сформувати людину відповідно до наявних у неї певних універсальних, моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів. Природно, ці ідеали змінюються залежно від історичних традицій, особливостей розвитку і соціального устрою суспільства. Водночас у сучасних умовах соціалізація має багато характеристик, однакових чи більш або менш подібних у різних суспільствах.

Література

1. Гарасимів Т.З. Особистість та проблеми її соціалізації / Т.З.Гарасимів // Форум права. – 2009. – №3. – С.156-161
2. Глухова М.Ф. Социализация как социально-педагогическое явление [Текст] / Марина Федоровна Глухова // Ученые записки Московского гуманитарного педагогического института / Редкол.: А.Г.Кутузов, А.В.Каравашкин, Е.Г.Чернышева. – М.: МГПИ, 2005. – Т. 3. – С.99-104
3. Городяненко В.Г. Соціологія: підручник / Віктор Георгійович Городяненко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 560 с.
4. Гримова А. Соціалізація – навчання жити в суспільстві [Текст] / А.Гримова, А.Гречишкіна // Дошкільне виховання: Науково-методичний журнал для педагогів і батьків. – К., 2008. – № 3. – С.10-13
5. Кравченко Т.В. Сучасні характеристики соціалізації [Текст] / Тамара Володимирівна Кравченко // Педагогіка і психологія / Вісник АПН України / – К., 2007. – № 3. – С.11-19.
6. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч. - метод. посібник / Микола Павлович Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – 112 с.
7. Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи. Навч. посіб. / М.П.Лукашевич, І.І.Мигович – 2-ге вид., доп. і випр.– К.: МАУП, 2003. – 168 с.
8. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: Учебник / Л.В.Мардахаев. – М.: Гардарики, 2005. – 269 с.
9. Мудрик А.М. Социализация человека / Алла Михайлівна Мудрик. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 304 с.
10. Мудрик А.М. Социализация человека как проблема [Текст] / Алла Михайлівна Мудрик // Социальная педагогика: Деловой журнал для социальных работников и педагогов. – М., 2005. – № 4. – С. 47-56.
11. Павловський В.В. Основи ювентології. Наукова монографія / Валерій Володимирович Павловський – К.: Дакор, КНТ, 2007. – 238 с.
12. Соціальна робота: навчальний посібник / [В.П.Андрущенко, В.П.Бех, М.П.Лукашевич, І.І.Мигович]. – К.: ДЦССМ, 2002. – Кн. 2. – 315 с.
13. Черниш Н.Й. Соціологія / Наталія Йосипівна Черниш. – Львів: Кальварія, 2003. – 474 с.
14. Шептенко П.А. Методика и технология работы социального педагога / П.А.Шептенко, Г.А.Воронина. – М., 2001. – С.22-25

Лещук Г.В.

Социализация личности как социально-педагогическое явление

Трудности становления личности в нестабильном обществе выводят на первый план проблему изучения социализации как социально-педагогического явления. В статье дана характеристика социализации как социально-педагогической категории, проанализированы основные подходы к определению понятия «социализация», охарактеризованы основные типы социализации. Перспективы последующих исследований мы видим в изучении процесса социально-педагогического руководства процессом социализации личности на разных возрастных этапах развития человека.

Ключевые слова: социализация, становление личности в обществе, виды социализации.

Leschuk G.V.

Socialization of personality as socially-pedagogical phenomenon

Difficulties of becoming of personality in unstable society destroy on the first plan the problem of study of socialization as the socially-pedagogical phenomenon. Socialization as socially-pedagogical category has been analysed in the article, basic approaches are analysed to determination of concept «socialization», the basic types of socialization are described. See the prospects of subsequent researches in the study of process of socially-pedagogical guidance the process of socialization of personality on the different age-old stages of development of man.

Key words: socialization, becoming of personality in society, types of socialization.

УДК 374.71

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: ДОСВІД АВСТРАЛІЇ ТА УКРАЇНИ

Логвиненко Т.О.

У статті здійснено аналіз особливостей соціальної роботи на села в Австралії та Україні; визначено основну категорію сільського населення, які потребують допомоги професійних соціальних працівників; охарактеризовано основні рівні підготовки соціальних працівників до соціальної роботи в селі; визначено компетенції, якими мають володіти фахівці з соціальної роботи на селі; розкрито шляхи популяризації професії соціальний працівник у сільській місцевості.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, професійна підготовка, сільська місцевість.

Постановка проблеми. Сутність, форми, методи, зміст соціальної роботи визначаються географічними і регіональними особливостями проживання споживачів соціальних послуг, тобто в селі чи місті.

Проблема соціального життя людини, яка проживає у непростих соціальних і економічних умовах сучасного села, є актуальною як для суспільства Австралії так і України. Результати дослідження свідчать, що близько 37 % (100 тис. чол.) австралійців та 27 % (40 мл. чол.) українців проживають в сільській місцевості [2; 4]. Сільський сектор завжди вирізнявся низьким рівнем соціаль-